

W. J. H. M. van de Pas, *'Tussen centraal en lokaal gezag'. Bestuurlijke organisatie en financieel beheer in Gelre en Holland tijdens de Habsburgse periode. Opstellen van Wil van de Pas (†)*, H. de Schepper, e. a., ed. (Werken uitgegeven door Gelre LVIII; Hilversum: Verloren, 2004, 208 blz., ISBN 90 6550 831 7).

In 2001 overleed drs. Wil van de Pas geheel onverwacht aan de gevolgen van een hartstilstand op nog geen veertigjarige leeftijd. De jonge historicus had in de voorgaande jaren een grote belangstelling ontwikkeld voor de Gelderse geschiedenis. Dit manifesteerde zich met name in het werken aan een proefschrift over de Rekenkamer te Arnhem en het domeinbeheer in Gelderland tussen circa 1543 en 1600 en in het aanvaarden van het eindredacteurschap van de *Bijdragen en mededelingen van de vereniging Gelre*, het historisch jaarboek van en voor Gelderland. Als gevolg van zijn overlijden bleef het proefschrift onvoltooid, maar Van de Pas had bij leven al tal van artikelen en bijdragen geschreven over de Gelderse institutionele geschiedenis in genoemde periode. Vier vrienden en collega's — prof. dr. H. de Schepper, prof. dr. F. Keverling Buisman, drs. B. Thissen en drs. T. Maas — besloten een aantal van zijn belangrijkste publicaties in de hier te bespreken bundel uit te geven ter nagedachtenis aan de betreurde onderzoeker.

De bundel bestaat uit acht artikelen die in de periode 1992-1999 zijn verschenen, voorafgegaan door een In memoriam en afgesloten door een bibliografie van de auteur, een lijst van geraadpleegde bronnen en literatuur en een register op persoons- en plaatsnamen. De artikelen laten goed zien dat Van de Pas een diepgaande kennis had opgebouwd van het personeelsbestand en de werking van de Rekenkamers in Gelre en Holland. Zijn grote verdienste was dat hij voor het eerst archiefmateriaal uit het ARA Brussel gebruikte voor de behandeling van de Habsburgse overheersing van Gelre tussen 1543 en 1581. Deze periode is tot nog toe eigenlijk alleen behandeld in A. Zijp, *De strijd tussen de Staten van Gelre en het Hof 1543-1566* (Arnhem, 1913) en in de bekende *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795* (Zutphen, 1975). Het eerste werk is zoals Van de Pas terecht opmerkt qua benadering, toon en brongebruik sterk verouderd, terwijl het tweede vooral de algemene politieke geschiedenis belicht en niet de gewestelijke instellingen. Uiteraard bevatten de inventarissen van de Rekenkamer en het Hof van Gelre veel institutionele gegevens, maar die werden tot dusverre nooit uitgebreid aan politieke verwickelingen gerelateerd.

Het is derhalve goed dat de redacteuren deze publicaties hebben gebundeld, temeer daar sommige lastig te verkrijgen waren. De gebruiker moet wel bedacht zijn op enige beperkingen. De artikelen zijn niet in de volgorde van hun verschijnen afgedrukt en de noten verwijzen steeds naar de pagina's van de oorspronkelijke uitgaven, ook als het artikel in deze bundel staat. Diverse artikelen zijn hoofdzakelijk overzichten van de geschiedenis van de Rekenkamer van Gelre, haar werking en territoria, alsmede een opsomming van de archieven, waar de relevante archivalia terecht zijn gekomen. Er zijn veel overlappingsen in de beschrijving van (onder meer) het ontstaan van de Rekenkamer. Ook is het onvermijdelijk dat de oudste artikelen later verworven documenten en inzichten missen. Om een voorbeeld te geven: Van de Pas zal het belangrijke advies van de Gelderse kanselier Adriaan Nicolai uit 1557 pas in een latere fase van zijn onderzoek hebben ontdekt, want het komt enkel voor in het laatst geschreven artikel uit 1999.

Men kan zich afvragen of een andere opzet van de bundel de gebruikerswaarde niet had kunnen vergroten. Het was mijns inziens beter geweest als eenduidig was gekozen voor Gelderland en het artikel over de Rekenkamer van Holland niet was opgenomen. Dit artikel had bijvoorbeeld ingevuld kunnen worden voor een aanstellingsakte van een stadhouder, het

advies van Nicolai, de instructie van de Rekenkamer uit 1559 of de akten van acceptatie van de beden. Deze teksten zijn niet of nauwelijks bekend en zij hadden het betoog goed ondersteund en geïllustreerd. Als Van de Pas die niet zelf getranscribeerd had, dan hadden zij via zijn verwijzingen gemakkelijk opgespoord kunnen worden.

Het valt te billijken dat de redacteuren de artikelen zoveel mogelijk in hun oorspronkelijke vorm wilden presenteren, maar enige aanpassingen waren toch wel op hun plaats geweest. Diverse noten verwijzen nu naar artikelen in 'deze bundel', maar dat is steeds de bundel waar de bijdrage in eerste instantie stond en niet deze verzamelbundel. Ook hadden de talrijke zetfouten kunnen worden verbeterd, want deze doen nu enigszins afbreuk aan de nagedachtenis van Van de Pas, die in deze stukken juist als een gedreven en nauwgezet onderzoeker overkomt.

Michel van Gent

E. Wijnroks, *Handel tussen Rusland en de Nederlanden 1560-1640. Een netwerkanalyse van de Antwerpse en Amsterdamse kooplieden, handelend op Rusland* (Dissertatie Nijmegen 2003; Hilversum: Verloren, 2003, 440 blz., ISBN 90 5550 747 7).

Het thema van Wijnroks' gedegen en informatief proefschrift — de continuïteit tussen de Antwerpse en de Amsterdamse handel op Rusland — getuigt van oorspronkelijkheid. Door deze keus nam hij afstand van de gangbare opvatting, die hij rekent tot de verouderde Klein-Nederlandse historiografie *avant* Geyl, dat het 'economische wonder' van de Republiek der Verenigde Nederlanden te danken was aan interne factoren en omstandigheden. Daartegenover zocht hij de verklaring daarvan in de economische omstandigheden van Noord én Zuid in hun vroegere onderlinge samenhang, in het bijzonder de verstrengeling van de poreuze handelsdomeinen van de centra Antwerpen en Amsterdam. Daarmee nam hij in één moeite door stelling tegen zowel de oude idee dat de economische bloei van de Republiek was voortgevloeid uit de zogeheten 'moedernegotie', dat wil zeggen de Hollandse graanhandel op de Oostzee, als de geruchtmakende recente denkbeelden van Jonathan Israel. Die komen er in hun kern op neer dat de spectaculaire opgang in het Noorden was toe te schrijven aan de nieuwe combinatie van de traditionele *low cost bulk trade* met de introductie van winstrijke *rich trades* in hoogwaardige producten. Tussen de bedrijven door rekent Wijnroks af met de min of meer gevestigde beeldvorming op een reeks andere, doorgaans minder in het oog lopende gebieden en deelgebieden van de vaderlandse geschiedenis. Daarbij stelt hij zowel het 'macrogebeuren' als wat hij betiteld als 'processen op microniveau' aan de orde. Dat laatste werd gevormd door zogeheten 'handelsnetwerken', veelal bijeengehouden door familiebanden en verwantschapsrelaties. Dit modieuze, vage begrip doet volgens hem meer recht aan de verscheidenheid in samenwerkingsvormen dan juridisch duidelijker af te bakenen termen als vennootschap, familiebedrijf, (kooplieden)firma of (handels)compagnie. In zijn aanpak onderscheidt Wijnroks zijn overwegend descriptieve, in afzonderlijke hoofdstukken en paragrafen vastgelegde, beschouwingen van zijn voornamelijk analytische hoofdstukken. Gegeven significante veranderingen aan het einde van de zestiende eeuw opteerde hij tenslotte in chronologisch opzicht voor een cesuur tussen de daaraan voorafgaande en de daaropvolgende periode. Zijn betoog kwam tot stand op basis van bewonderenswaardig monnikenwerk waaraan zijn veelomvattend en dikwijls zeer gedetailleerd literatuur- en archiefonderzoek gestalte heeft gegeven.

Een en ander heeft geleid tot een prikkelende voorstelling van zaken. Zijn diepstekende studie